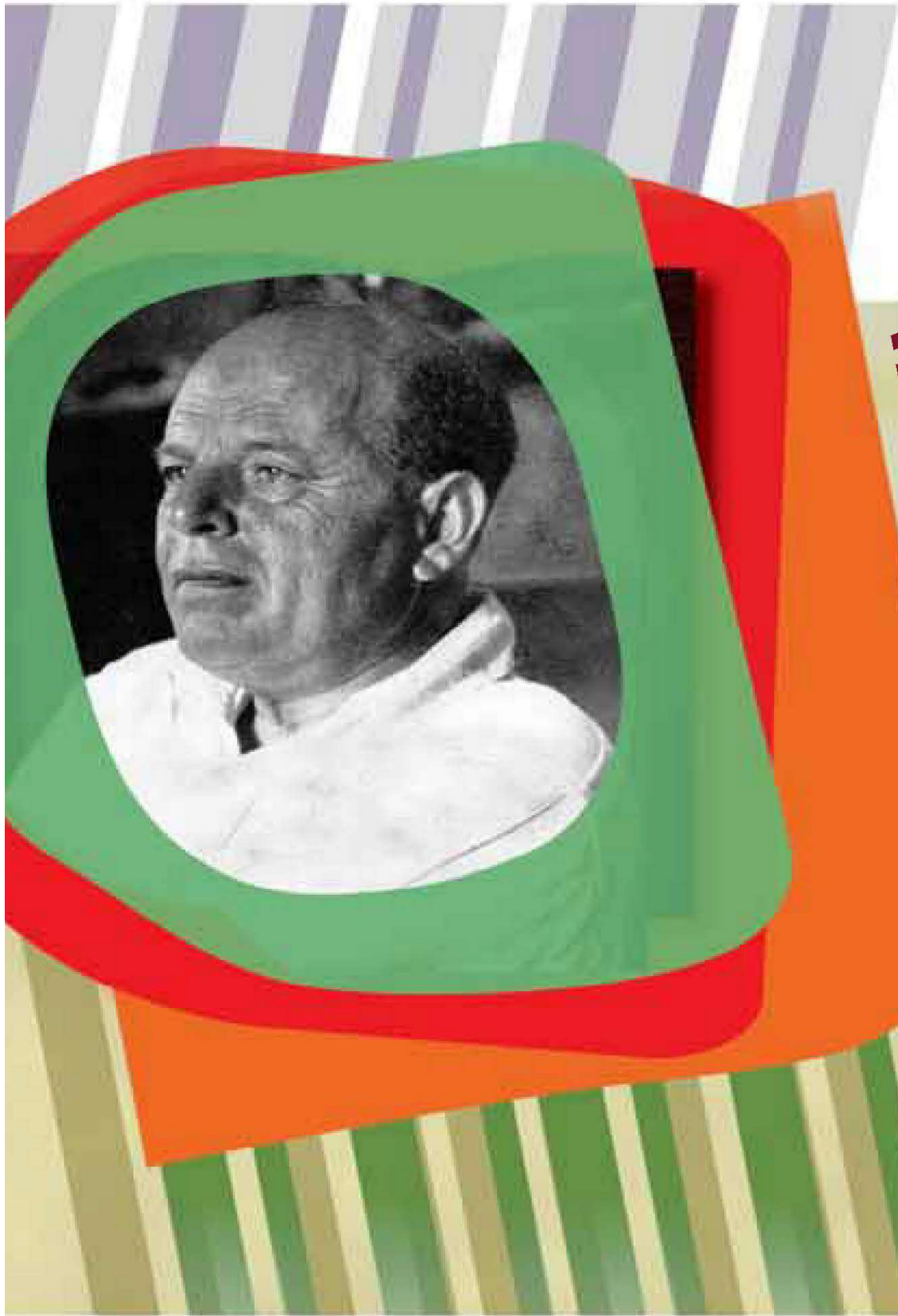

חיים נחמן ביאליק

גדולי
הרוח
העבר
העברי
ולו
מזמ
העבר

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי

עורכת הסדרה: אניטה שפירא

המערכת

משה אידל, אברהם גרוסמן, צבי יקותיאל, יוסף קפלן

העורך הראשון: אביעזר רביצקי

מרכזת המערכת: מעין אבינרידבהון

אבנר הולצמן

חיים נחמן ביאליק

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירושלים

Avner Holtzman

H. N. Bialik

עריכה לשונית והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

עיצוב: מירה קידר

ספר זה יצא לאור בסיוע

משרד המדע, התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

11 10 09 / 9 8 7 6 5 4 3 2

מסת"ב 978-965-227-249-2 ISBN

מספר קטלוגי 185-572 Catalogue No.

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר, תשס"ט

© Copyright by The Zalman Shazar Center, Jerusalem

Printed in Israel, 2009

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או

מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

הרוצה לעמוד על אופיו של איש מתוך ביוגרפיה שלו – צריך להסתכל בחדרי חדריו של נשמת אותו האיש ולדעת את כל מאורעות חייו בלי יוצא מן הכלל, ולא ידיעה חיצונית, אלא ידיעה פנימית. מאורע קטן וקל לכאורה – פעמים שהוא חשוב יותר לעניין זה מכמה מאורעות גדולים.

ובכלל, אין לדעתי מקום בספרות לביוגרפיה סתם, פרוטוקולית ופספורטית, אלא לביוגרפיה של הרוח והתפתחותו. וזוהי חוכמה בפני עצמה, חוכמה הקרובה יותר לאמנות. ובוודאי ידוע לך, שלפעמים הרוח והגוף יונקים באיש אחד משני שורשים נבדלים זה מזה, זה גדל לעצמו וזה לעצמו.

(קטע גנוז מתוך מכתבו האוטוביוגרפי של ביאליק ליוסף קלוזנר, 1903)

אני הוא השחקן היותר גדול בעולם, שהתחפשות שלי היא אי ההתחפשות.

(דברי ביאליק באוזני ש"י עגנון, מתוך רשימות שנותרו בעזבונו של עגנון)

תוכן העניינים

9.....	פתח דבר
13.....	פרק ראשון: הדרך העולה קדימה
30.....	פרק שני: ילדות, נעורים, עלומים (1873–1890)
49.....	פרק שלישי: לוולוז'ין ובחזרה (1890–1893)
72.....	פרק רביעי: הולדת המשורר הלאומי (1893–1900)
96.....	פרק חמישי: אודסה: שירת הזוהר (1900–1903)
119.....	פרק שישי: כל העוז וכל החום (1904–1909)
143.....	פרק שביעי: האביר בן דמות היגון (1909–1911)
157.....	פרק שמיני: בימי מלחמה ומהפכה (1911–1921)
181.....	פרק תשיעי: השנים הקשות והאכזריות (1921–1924)
197.....	פרק עשירי: בית ברחוב ביאליק (1924–1934)
228.....	פרק אחד־עשר: ראה מה היו חיי וטיבם
243.....	תאריכים בחייו של חיים נחמן ביאליק
248.....	ביבליוגרפיה נבחרת

העניין בחיים נחמן ביאליק אינו דועך גם בחלוף שבעים וחמש שנים מיום פטירתו. כתביו ממשיכים להידפס חדשים לבקרים, ואף ביתר שאת, מאז הפכו נחלת הכלל עם פקיעת הזכויות עליהם בשנת 2004. עדיין נחשפות פרשיות לא ידועות מחייו, ודעותיו בסוגיות תרבותיות וציבוריות מוסיפות לשמש עוגן להתייחסות ואף מושא לפולמוס. בית ביאליק בתל-אביב חידש את פניו ומשמש מרכז מוֹזְאוֹני חי להכרת האיש ויצירתו. מדי פעם בפעם מתעורר דיון על הערך ועל המשמעות של יצירת ביאליק לימינו או על תוכנו ותוקפו של תואר המשורר הלאומי, שהוצמד לו כבר עם הופעת ספרו הראשון. הדיון מניב תשובות והערכות מגוונות, אך עצם קיומו מעיד כי נוכחותו של ביאליק השתמרה בחללה של התרבות העברית יותר מזו של כל סופר ואיש רוח אחר מבני זמנו ואף מעבר לזמנו.

נוכחות זו, עם כל חיוניותה, היא רק הד קלוש למעמד הנישא שביאליק זכה לו בחייו. יש בידינו כיום ספרות זיכרונות עצומת ממדים על ביאליק האיש, על שיחת החולין שלו ועל גינוניו היומיומיים, פרי ההערצה המופלגת והחיבה הגורפת ששום יהודי בדורות האחרונים לא זכה לשכמותן. היחס לאיש נבע בראש ובראשונה מן היחס לשירתו. מי שנולד וצמח בעולם ששירת ביאליק בשלמותה היא חלק בלתי נפרד ממנו, כעין אחד מאיתני הטבע או אחד מסדרי בראשית, יתקשה לדמות בנפשו מה היה ביאליק בשביל קוראיו הראשונים, ומה פירוש הדבר לחיות בעולם ששירת ביאליק נוצרת והולכת בו ואפשר לפגוש בו מדי פעם בפעם שיר חדש שלו שאך הופיע ולצפות בכליון עיניים לשירים נוספים.

מטרתו הראשונית של הספר היא פרישה עובדתית סדורה של קורות חיי המשורר על רקע תקופתו, יחד עם תיאור מהלכה של יצירתו. השילוב בין מהלך החיים לתולדות היצירה נובע מן ההכרה ששיריו וסיפוריו של ביאליק צומחים משורש אוטוביוגרפי, גם אם לעולם אין הקישור בין החיים ליצירה פשטני או חד-ממדי. זאת ועוד, האוטוביוגרפיות העמוקה הזאת היא מסימניה הבולטים של המהפכה שהכניס ביאליק אל הספרות העברית. הקול החי, החם ומעורר האמון הבוקע משירתו, ונוכחותו הלוהטת, החווייתית, של גרעין האמת הטמון בה – כל אלה הם בין סודות כוחה מאריך הימים.

ניתן לספר את סיפורו של ביאליק מזוויות ראייה שונות. אפשר לתאר אותו, מצד אחד, כעלילת התגברות וניצחון של יתום אסופי עני, דחוי ומושפל על סביבת גידולו המגבילה, תוך כדי התמודדות עם הצלקות שחרתה בו ילדותו הקשה. זהו סיפור מעורר השתאות על צמיחתו העקשנית של ביאליק בכוח כישרונו הייחודי ועל הליכתו מחיל אל חיל, עד שנעשה לא רק משורר גדול אלא דמות האב הסמכותית של תרבות לאומית שלמה. מצד אחר, ניתן לתאר פרשת חיים זו עצמה כעלילה טרגית של דעיכה והיאלמות בגיל צעיר: כיצד הלכה שירתו של ביאליק והתמעטה זמן קצר אחרי שהעפילה לפסגות עוצרות נשימה סביב שנת 1905, כיצד הוכה כוחו היוצר ושותק על ידי הדיכאון שקינן בו מנעוריו, וכיצד שקע במחצית השנייה של חייו בשלל ערוצים משניים של פעילות ספרותית וציבורית כתחליף לשתיקתו הפיזית המעיקה או כחיפוי עליה. מצד נוסף, ניתן לצייר את חיי ביאליק לכל אורכם כשדה מערכה בלתי מוכרע של דחפים ויצרים מנוגדים: שאיפה למעורבות בין הבריות ולאחריות ציבורית מול כמיהה להתכנסות מופנמת ברשות היחיד; שירה אישית מול שירה לאומית; צורך עמוק בביטחונות בורגניים ובקנייני חומר מול כליון נפש לאהבה שלא באה; יצרי חיים מול כיסופי מוות; העמקה רוחנית מפליאה מול זיקה טבעית לחיי המעשה ומשיכה עזה להיבטים הארציים החושניים של הקיום. שלושת הקווים הסיפוריים האלה אינם מתניישים לכאורה זה עם זה, אך כולם מעוגנים בפרשת חייו ויצירתו של המשורר, ומכאן מורכבותה. לפיכך בחרתי שלא להכריע ביניהם ואף לא להפרידם זה מזה, אלא לשזור אותם יחד בהרצאת הדברים.

הספר מטמיע בתוכו ממצאים והבנות שהתגבשו במשך יותר ממאה שנים של עיסוק בביאליק, והעמידו ספרות משנית רבת היקף. חלקים ממנה צוינו ברשימה הביבליוגרפית, אך זו כוללת כמעט אך ורק ספרים, ואין בה אלא מבחר מייצג מתוך עשייה תיעודית ומחקרית ענפה בהרבה שהייתה לנגד עיני. לציון מיוחד ראוי מפעלו של פ' לחובר בעשור הראשון אחרי מותו של ביאליק, שיצר תשתית חיונית לכל העבודות שבאו אחריו. לחובר החל בכתיבת הביוגרפיה המחקרית הראשונה של המשורר, כינס את מכתביו בחמישה כרכים, ייסד וערך את השנתון 'כנסת' כבמה קבועה לזכר ביאליק ולעיון ביצירתו, ופענח ופרסם יצירות רבות שנותרו בעזבונו. תשתית הכרחית נוספת היא המהדורה האקדמית בת שלושת הכרכים של שירי ביאליק, שהוכנה באוניברסיטת תל-אביב בידי צוות חוקרים בראשותו של דן מירון, ומשמשת בסיס-ידע שלא יסולא בפז על תולדות השירים ועל גלגולי הנוסח שלהם. במידה שספר זה מכיל ממצאים חדשים והבחנות מקוריות, הרי הם

בבחינת תוספת של חוליה במאמץ מחקרי קיבוצי, המצטבר והולך כבר דורות אחדים וסופו מי ישורנו.

תודתי נתונה לפרופ' אניטה שפירא, שהפקידה בידי את כתיבת הספר בשם מערכת הסדרה 'גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי'. תודה לאנשי מרכז זלמן שזר על הטיפול המקצועי והידידותי בהפקת הספר: לצבי יקותיאל, ליחזקאל חובב, למעין אבינרי-רבהון ולאריאלה שקדי, ולכל שאר העוסקים במלאכה. תודה מיוחדת לידידי שמואל אבנרי, מנהל הארכיון והמחקר בבית ביאליק, שעמד לימיני במהלך הכתיבה בעידוד ובעצה ואף טרח להמציא לי תעודות חשובות.

אבנר הולצמן

י' בטבת תשס"ט

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי היא סדרת חיבורים מונוגרפיים על חייהם וכתביהם של האישים הבולטים בתולדות ישראל בשדה המחשבה, ההלכה והתרבות. החיבורים מתרכזים בשני תחומים: תולדות החיים והסיפור האנושי, תוך הדגשת חשיבותה של האישיות על רקע זמנה ומקומה; והיצירה הספרותית והרוחנית, תוך הדגשת תכניה, תרומתה הייחודית והשפעתה לדורות. החיבורים עוסקים באישים שפעלו למן העת העתיקה ועד המאה העשרים. מטבע הדברים, לא נכללו בסדרה כל גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי אלא דמויות נבחרות, שתרמו תרומה מכרעת לתרבות ישראל וטבעו חותם ניכר לדורות.

מחברי הספרים בסדרה זו הם החוקרים המובהקים בתחומם. עם זאת, הספרים פונים לציבור קוראים רחב ומוגשים בלשון שווה לכל נפש. עורכת הסדרה היא פרופ' אניטה שפירא, וחברי המערכת הם פרופ' משה אידל, פרופ' אברהם גרוסמן, מר צבי יקותיאל ופרופ' יוסף קפלן. העורך הראשון: פרופ' אביעזר רביצקי.

חיים נחמן ביאליק

סיפור חייו ותולדות יצירתו של חיים נחמן ביאליק נפרשים בספר זה מזוויות ראות שונות. חייו נראים כעלילת ניצחון של יתום אסופי דחוי ומושפל על פצעי ילדותו ועל סביבת גדולו המגבילה, עד שנעשה לא רק לגדול המשוררים אלא למנהיג הסמכותי של התרבות העברית כולה. ואולם זוהי גם עלילה טרגית של דעיכה והיאלמות בגיל צעיר, שכן שירת ביאליק דללה והלכה זמן קצר אחרי שהעפילה לפסגות עילאיות, ושתיקתו הפיוטית המעיקה כוסתה במחצית השנייה של חייו בשלל ערוצים של פעילות ספרותית וציבורית. בד בבד מצטיירים חיי ביאליק ויצירתו כשדה מערכה בין דחפים מנוגדים: מחויבות לענייני הלאום מול כמיהה להתכנסות ברשות היחיד; צורך בביטחונות בורגניים ובקנייני חומר מול התייסרות בכיסופים לאהבה שלא באה; העמקה רוחנית מפליאה לעומת משיכה להיבטים הארציים של הקיום האנושי. הספר שוזר יחד את כל הקווים הסיפוריים האלה בניסיון להתחקות על סוד כוחה של יצירת ביאליק בימיו ובימינו.

0 01850000572 2
דאנאקוד 185-572

מחיר מומלץ לצרכן 75.00 ש"ח

אבנר הולצמן הוא פרופסור לספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב. חיבר עד כה עשרה ספרי מחקר וערך כשלושים וחמישה קבצים מחקריים ואסופות כתבים של סופרי מופת. מהדורת כתבי ביאליק בעריכתו הופיעה בהוצאת דביר ("השירים", 2004; "הסיפורים", 2008).

עיצוב העטיפה: סטודיו מירה קידר

